CAPITOLUL V

FORMAȚIA CREȘTINĂ A LUI PAUL

I. – *Paul a primit o educație creștină*; este dificil să o precizăm. – În ce fel procedeele sale dure față de creștini îi pregătesc pe nesimțite convertirea. – El nu a suferit influența apostolilor, ci pe aceea a unei comunități „eleniste".

II. – *Credința acestei comunități*. – Cum se răspîndește aceasta de la Ierusalim, modificînd credința apostolică. – Biserica din Antiohia. – Importanța și spiritul ei. – *Christologia* sa: noțiunea de *Domnul Isus*. – Rolul acesteia la Paul. – Originea sa elenică. – Cultul și prezența Domnului în comunitatea paulinică. – *Soteriologia* comunității „elenice" primitive și *soteriologia* paulinică.

III. – *Mecanismul probabil al convertirii lui Paul*. – Cum și l-a reprezentat el însuși. – Ce trebuie să fi fost în realitate. – Cum îi provoacă aceasta apostolatul și îi determină sensul.

I

Cu toate acestea, am greși dacă i-am atribui exclusiv lui Paul marea operă de implantare a speranței apostolice în solul elenic. Desigur, nu este de tăgăduit originalitatea sa și este sigur că nu se exagerează calificînd-o ca genială. Rareori se vede un suflet mai ardent, un gust mai viu și un simț mai acut al acțiunii, o facultate mai puternică de a transpune și adapta, totul servit de daruri expresive –evident, incomplete și inegale însă, în ansamblu, admirabile și fecunde. Totuși, el nu a inventat tot ceea ce a spus; a suferit influențe care i-au determinat convertirea, care l-au schimbat brusc din zelot al Legii cum era, în martor neclintit al Domnului Isus. Paul a primit o educație creștină și cred că anumiți oameni i-au prezentat o anumită viziune asupra persoanei și operei lui Isus, și că pe aceste fundamente a edificat ceea ce el numește *Evanghelia sa*. În ce măsură a modificat el ceea ce a învățat, sau în ce măsură doar a reprodus toate acestea în propria sa învățătură? Este destul de dificil să spunem cu precizie, însă cel puțin putem restrînge aria problemei, ajungînd la concluzii plauzibile.

Nu mai este posibil să determinăm cu exactitate ce contacte s-au stabilit între Paul și cei fideli lui Isus, înainte de criza care l-a făcut cel mai zelos dintre aceștia. S-a dezbătut mult timp și inutil problema dacă el l-a *văzut* pe

BDD-B621-08 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:46 UTC)

Isus. Ceea ce pare a fi în afară de orice dubiu este că nu l-a *cunoscut*[86]. Cele mai sigure texte ale propriilor sale scrisori (*Gal.* 1, 13 şi *1Cor.* 15, 9) ni-l prezintă, înainte de miracolul de pe drumul Damascului, ca pe un persecutor al „Bisericii lui Dumnezeu". Ceea ce ne povestesc *Faptele* asupra furiei sale nefaste (7, 58; 8, 1-3; 9, 1-2) este suspect în amănunt şi, probabil, se trage din dorința de a face mai evidentă brusca schimbare a sentimentelor sale ostile, dar este drept că a început prin a detesta pe discipolii extravaganți ai galileeanului crucificat, şi prin a le-o arăta cît mai mult.

Detestă, însă ajunge să cunoască prima comunitate. Poate considera absurdă credința oamenilor pe care îi torturează, iar speranțele lor debile, încît se petrece deja –în mod obscur şi în adîncul spiritului său– apropierea între afirmațiile ereticilor galileeni şi cele ale sincretiştilor păgîni sau evrei, din Tars sau Antiohia, în care, de asemenea, nu credea. Lumina va veni pentru el de la această apropiere şi din interpretarea pe care o va face în funcție de iudaism.

Pare sigur că evoluția sa spre creştinism nu s-a împlinit nicidecum la Ierusalim, şi că doctrina sa nu s-a fondat în urma contactului cu cei doisprezece. S-a scris, pe bună dreptate[87]: „Paul nu purcede din Isus prin comunitatea primitivă, ci prin intermediul altui canon. Ordinea succesiunii se stabileşte astfel: Isus, comunitatea primitivă, creştinismul elenistic, Paul".

Nu Paul este cel care a fondat prima comunitate creştină din diaspora. *Faptele* (11, 19) semnalează stabilirea grupurilor de convertiți în coloniile evreieşti ale Feniciei, Ciprului şi Antiohiei, care nu îi datorează nimic, iar prima Biserică din Roma n-a apărut din inițiativa sa. Este probabil ca transformarea lui Paul să pară mai puțin miraculoasă dacă cunoaştem mai bine starea de spirit a acestor comunități primitive de pe pământ păgîn, al căror iudaism –mereu mai puțin rigid decît cel din Iudeea– cădea uneori în sincretism, şi pe care ar fi neverosimil să credem că l-au primit fără a

[86] Întreaga discuție se poartă în jurul versetului 16 din *2Cor.* 5: *„dacă l-am cunoscut pe Christos după trup, acum nu-l mai cunoaştem astfel*". (n.a.)

[87] Heitmüller, *Zum Problem Paulus und Jesus*, apud „Zeitschrift für Neutestamentliche Wissenschaft", XIII, 1912, p. 330. (n.a.)

BDD-B621-08 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:46 UTC)

interpreta afirmațiile apostolilor privitoare lui Isus. Din nefericire, sîntem forțați să încercăm a intui cîte ceva din credința acestor prime comunități „elenice", de-a lungul nesigurelor texte ale *Faptelor* şi din aluziile lui Paul însuşi, ceea ce nu-i prea mult[88].

II

Prima comunitate creştină din Ierusalim era pur evreiască; privitor la acest aspect nu avem nici un motiv să ne îndoim de exactitatea mărturiei din *Fapte*. Membrii acestei comunități nu se deosebesc de alți evrei pioşi decît prin aceea că mărturisesc că Isus Nazarineanul a fost ridicat de către Dumnezeu la demnitatea de Mesia, că prin el sînt îndeplinite Promisiunile. Nu se concepea ca ei să fi avut de la ei înşişi ideea de a căuta să cîştige neevrei la credința lor, lucru care, de fapt, nu ar fi avut nici un sens. Cel mult, puteau să facă o bună primire cîtorva prozeliți evrei şi acesta este sensul istoric pe care îl deşteaptă capitolul 10 din *Fapte*, în care îl vedem pe Petru botezîndu-l pe centurionul Cornelius, un „temător de Dumnezeu" – dacă acceptăm că episodul nu este legendar, cum s-a bănuit că ar fi. Foarte repede şi fără a o vrea, prin forța lucrurilor, tocmai această primă comunitate apostolică a încetat să mai fie, dacă nu pur evreiască, cel puțin pur palestiniană. Foarte curînd după naşterea sa, un element străin spiritului său fundamental pătrunse în ea, în persoana aderenților pe care *Faptele* îi numesc *elenişti*. După toate aparențele, aceştia sînt evrei stabiliți de mult timp pe pămînt grecesc şi care s-au reîntors spre a-şi sfîrşi zilele în patria lor, precum şi –mai cu seamă– evrei din *diaspora*, care au urcat la Ierusalim pentru vreo mare sărbătoare. Aceşti oameni au spiritul mai suplu şi mai deschis la noutăți decît iudeii, şi nu este deloc surprinzător ca un anumit număr dintre aceştia să-i fi ascultat pe apostoli şi să-i fi crezut. Chiar acceptînd legea lui Isus Christos, însă, ei îşi păstrează spiritul, şi probabil că în acest fapt trebuie căutată originea sfîşierilor care, în curînd, se vor produce în comunitate.

[88] Esențială, în această privință, este lucrarea lui Bousset, *Kyrios Christos des Christusglaubens von den Anfängen des Christentums bis Irenaeus*, Göttingen, 1913, capitolele III şi IV. (n.a.)

BDD-B621-08 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:46 UTC)

Nu le vom povesti aici, mai ales că nu ne sînt prea bine cunoscute[89]. Totuşi, fără a fi prea imprudenți, putem spune că acestea țin de *laxismul* care i-a caracterizat pe aceşti elenişti, în ceea ce priveşte Legea şi cultul Templului, şi, de asemenea, de tendința care, ca un corolar, trebuie să se fi dezvoltat la ei, şi anume aceea de a cugeta asupra persoanei şi a misiunii lui Isus, cu mult mai mult decît înşişi apostolii. După toate aparențele, ne aflăm înaintea unei concretizări a afirmațiilor apostolice privitoare la acest spirit al *diasporei*, pe care am încercat să-l precizăm. Rezultatul este că autoritățile evreieşti sînt iritate de aceşti elenişti, îi persecută şi îi alungă din oraş, *unde apostolii rămîn*, ceea ce înseamnă că apostolii nu gîndesc deloc precum aceia şi nu se solidarizează cu ei[90].

Or, aceşti „elenişti", expulzați sau evadați din Ierusalim, au fost, se pare, *primii misionari pe pămînt păgîn*, adică în comunitățile evreieşti de pe pămînt păgîn, care cuprind –după cum ştim– evrei adevărați şi prozeliți, mai mult sau mai puțin apropiați de iudaism, însă rămaşi în permanent contact cu neevreii. Întrezărim cîteva comunități pe care această primă propagandă le-a făcut să apară în Fenicia şi în Cipru, dar ceea ce a ieşit din ele şi este de o importanță cu adevărat capitală a fost *Biserica din Antiohia*. Renan avea dreptate cînd scria[91]: „Punctul de plecare al Bisericii gentililor, vatra primordială a misiunilor creştine a fost, în adevăr, Antiohia. Aici s-a constituit pentru prima dată o Biserică creştină eliberată de legăturile cu iudaismul, aici s-a întemeiat marea propagandă a erei apostolice, aici s-a format definitiv Paul".

Faptele (11, 19-20) ne spun că dintre „elenistii" dați afară din Ierusalim, unii ajung pînă în Antiohia, unde *anunță Vestea Bună a Domnului Isus, adresîndu-se şi grecilor*. Înțelegem că ei se adresează mai întîi evreilor –căci nu se concepea că ar fi putut, încă de la început, să acționeze în afara Sinagogii–, apoi prozeliților, care trebuie să fi fost foarte numeroşi aici. Nu este deloc sigur că primii predicatori ai lui Isus se întorc intenționat spre prozeliți, însă ei nu-i îndepărtează. În plus, găsind la aceştia mult mai multă

[89] *Fapte* 6. (n.a.)
[90] *Fapte* 6, 7-8, 1. (n.a.)
[91] *Apostolii*, p. 226. (n.a.)

BDD-B621-08 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:46 UTC)

înțelegere în a se atașa speranței creștine –în comparație cu evreii puri–, și-i anexează. Înclin să cred că, destul de repede, aceşti „greci" constituie majoritatea în Biserica din Antiohia, iar numele de *creştini* pe care îl primesc aici membrii săi, pentru prima oară din gura păgînilor, pare a indica destul de clar că oamenii din afară observă cu limpezime că, prin membrii săi din mediul evreiesc, această Biserică se distinge de adevărata evreime. Este probabil ca ea să se fi separat de aceasta destul de repede, constituind grupări autonome, și –poate încă și mai mult– subordonînd iudaismul autentic specificului speranței creștine, *plasînd pe primul loc al religiei sale persoana lui Christos*.

În adevăr, se dovedeşte cel puțin plauzibil faptul că, în acest mediu al Antiohiei –în care mulți dintre credincioşi nu l-au cunoscut pe Isus și, totuşi, îşi pun toată speranța în el–, se accentuează și se accelerează *divinizarea* lui, sau, dacă cuvîntul poate părea prematur, se conturează *glorificarea* sa. Reprezentarea pe care şi-o fac asupra persoanei sale şi asupra rolului său tinde să-l deposedeze de caracterul său evreiesc de Mesia, în folosul unei concepții mai generale, mai largi şi mai înalte, aceea din care decurge titlul de *Domn* (κύριος).

Reținem că cei doisprezece înşişi erau, fără îndoială, foarte încurcați la începutul activității lor de propovăduire. Scriptura, chiar completată de cărțile apocaliptice recente, nu prevedea un Mesia supus în mod infamant supliciului, în schimb, ea conținea un text de temut: „*blestemat este de Dumnezeu tot cel spînzurat pe lemn!*" (*Deut*. 21, 23). Trebuiau, aşadar, să explice în ce fel intra moartea lui Isus în planul mesianic al lui Dumnezeu, şi ajunseseră aici plecînd de la *faptul* învierii, printr-un raționament ca acesta: dacă Dumnezeu l-a înviat, aceasta nu poate fi decît pentru a-l face să joace un rol mare; care altul decît cel de Mesia? Moartea a fost condiția necesară a învierii, deci calea voită de Dumnezeu pentru ca Isus să se ridice de la umanitate la *glorificarea* necesară.

În felul acesta, Isus este identificat cu *Fiul Omului* anunțat de profetul Daniel, şi care va apărea curînd deasupra norilor. Or, această noțiune de *Fiul Omului* nu se regăseşte la Paul. El a înlocuit-o cu o alta, cu care ne vom întîlni curînd, şi care nu aparține comunității iudaizante. Deci nu din

BDD-B621-08 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:46 UTC)

învățătura acestei comunități și-a împrumutat Paul punctul de plecare christologic. Pentru cei doisprezece, moartea lui Isus nu apare ca un sacrificiu expiatoriu. Pentru Paul exact asta este, iar *Christos a murit pentru păcatele noastre*. Pentru cei doisprezece, Isus nu ar putea fi calificat ca *Fiu al lui Dumnezeu*, ci numai ca *Rob al lui Dumnezeu*; pentru Paul, *Fiu al lui Dumnezeu* este un titlu curent al lui Isus. Așadar, aceste noțiuni esențiale pentru comunitatea primitivă sînt indiferente sau necunoscute apostolului neamurilor și, după cum se pare, deși le-a putut perfecționa pe cele care îi sînt proprii, nu el este cel care le-a făurit. Trebuie să ne gîndim că le-a luat din afara mediului creștin apostolic și nu poate fi vorba decît despre o comunitate elenică. Cele mai mari șanse sînt ca aceasta să fie cea din Antiohia.

Titlul *Domn* (*Kyrios*), atribuit lui Isus, propriu nu numai epistolelor lui Paul, ci tuturor scrierilor Noului Testament de origine elenică, este unul semnificativ. Este suficient să răsfoim marile epistole paulinice pentru a înțelege că *Domnul* domină întreaga viață a comunităților pe care le frecventează Paul. Fiecare Biserică formează un *corp* al cărui *cap* este Domnul, altfel spus, ea constituie un grup cultual al cărui centru îl ocupă el. O secvență celebră a *Epistolei către filipeni* (2, 9 și urm.) pune în lumină acest fapt cu maximă claritate: „*Pentru aceasta, și Dumnezeu l-a înălțat și i-a dăruit numele care este mai presus de orice nume, pentru ca în numele lui Isus să se plece tot genunchiul: al celor din ceruri, al celor de pe pămînt și al celor de desubt, și orice limbă să dea mărturie că Isus Christos este Domn* (ὅτι ΚΥΡΙΟΣ ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ) *spre gloria lui Dumnezeu-Tatăl*”. Numele cultual sacru din Vechiul Testament, cel care domină întreg cultul Templului de la Ierusalim și, mai mult ca sigur, cel al creștinilor iudaizanți, pare a fi fost transpus în beneficiul acestui nou Kyrios, deoarece Yahweh însuși a pronunțat odinioară (*Isaia*, 45, 23): „*Mie mi se va pleca tot genunchiul*”. S-ar spune că a renunțat la puterea sa în favoarea lui Isus.

Nu pare deloc verosimil ca Paul să fi inventat și impus acest titlu, atît de încărcat de sens, deoarece pare să existe în forța și în profunzimea acestei operații ceva care depășește realmente voința unui om și care presupune că acceptarea sa a fost pregătită de mult timp în conștiința celor care l-au

BDD-B621-08 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:46 UTC)

consacrat. Or, dacă lăsăm deoparte ipotezele fără fundament solid, construite pentru a încerca să dovedească că acest Kyrios poate fi de origine evreiască, vom constata: că acesta este cuvîntul prin care sclavii greci îşi marchează respectul faţă de stăpînul lor şi că, în fapt, el marchează relaţia între *sclavii lui Christos* şi Christos însuşi (cf. *1Cor*. 7, 22), că este un titlu străin zeilor clasici, adică autentic greci –sau romani, dacă ne gîndim la echivalentul latin, *dominus*–, dar că el se aplică îndeosebi divinităţilor mîntuitoare în Asia Mică, Egipt, Siria, cînd se vorbeşte despre ele în greacă, şi de la acestea, de altfel, titlul se extinde la suverani.

În această atmosferă a Siriei s-au născut şi au crescut primele comunităţi elenistice. Aici, lîngă leagănul lor, titlul de Kyrios şi reprezentările cultuale pe care acesta le suportă sînt larg răspîndite. În acest mediu, tînăra comunitate elenică, tinzînd deja –aproape pe nesimţite– să se îndepărteze de iudaism şi nemairesimţind atît de riguros precum palestinienii constrîngerea monoteismului biblic, se fixează ca un cult al lui Christos, adică se organizează în jurul cultului lui Christos. În acest cadru ea primeşte numele care exprimă poziţia dominantă a lui Christos în serviciul divin al acesteia. Pare firesc, de altfel, ca ea să fi dat cuiva pe care un păgîn l-ar fi numit *erou cultual* titlul caracteristic de *Domn*, folosit în mod curent în jur.

Ceea ce, aproape anticipînd, numim creştinism, pe huma pietăţii elenice capătă forma unei *credinţe în Domnul* şi a unui *cult al Domnului*, în vreme ce apostolii galileeni rămîn încă la credinţa în Isus şi la cuvintele lui, arătîndu-se asidui în cultul templului evreu.

Putem spune că creştinismul nu va suferi niciodată o transformare mai importantă pentru viitorul său, decît cea despre care discutăm în acest moment. Putem spune că *Fiul Omului*, al credincioşilor iudaizanţi din Palestina, ţine de domeniul eshatologiei evreieşti, adică nu-şi găseşte adevăratul său loc decît în tabloul lucrurilor ultime imaginate de către evrei şi de care doar evreii se pot ataşa. Aceasta este, aşadar, o adevărată *grandoare eshatologică*. El va rămîne în cer pînă la venirea Împărăţiei mesianice. Dimpotrivă, *Domnul* comunităţii elenistice este, în cult şi în serviciul divin, *o grandoare actuală, prezentă*. Credincioşii reuniţi „în

BDD-B621-08 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:46 UTC)

numele său" simt că el este acolo, în mijlocul lor, după cum inițiații în misterii simțeau prezența divină în ceremoniile secrete la care luau parte. Aşadar, dacă punem față în față cele două noțiuni, *Fiul Omului* şi *Domn*, recunoaştem aici două concepții atît de diferite încît ele se opun. În mod vădit, viitorul aparține concepției elenice, pentru că, neîndoios, ea decurge din profunzimile vieții religioase a mediului care a generat-o. Mai veche, cealaltă rămîne fixată în texte şi s-a redus puțin cîte puțin la calitatea de formulă incomprehensibilă şi inactivă pentru credincioşii neevrei.

Pe această dublă bază *a credinței în Domnul* şi *a cultului Domnului Isus*, este fondată christologia lui Paul, iar achiziția noțiunilor care se raportează la aceasta constituie faptul capital al formației sale creştine. Aceste noțiuni îi sînt anterioare, iar el le-a împrumutat de la un mediu care îi era, prin educația sa pe pămînt grecesc, mult mai inteligibil decît comunitatea iudeo-creştină a Palestinei.

Este ştiut, însă, că în acest mediu sirian era, de asemenea, curentă noțiunea de zeu, de Domn divin care moare şi reînvie *pentru mîntuirea credincioşilor săi*. Nu cumva aceasta s-a impus comunităților elenistice, pentru a explica şi interpreta moartea lui Isus, încă înainte de Paul? Altfel spus, nu cumva Paul datorează afirmația fundamentală a soteriologiei sale: *Christos a murit pentru păcatele noastre, după Scripturi*, primilor săi educatori? Este imposibil, în prezent, să *probăm* această ipoteză, însă un întreg ansamblu de considerații o fac plauzibilă. Nu reținem aici decît una: misteriile sugerau cu claritate tentația de a asocia morții şi învierii lui Isus nu doar ideea unui simbol, a unui *tip* al morții şi al învierii tuturor credincioşilor săi, ci valoarea unui exemplu şi a unei garanții. Ei ajungeau să creadă că salvarea credinciosului depindea de uniunea sa cu Christos mîntuitor, uniune care trebuia să se facă prin rituri eficace. La Paul, aceste rituri reprezintă în mod clar *botezul*, simbolul morții şi al renaşterii în Christos, şi *euharistia*, cină de comuniune la masa Domnului. Este destul de dificil de imaginat că comunitatea elenică, luînd din riturile de prozelitism evreieşti practica botezului purificator, iar de la apostolii galileeni pe cea a frîngerii pîinii în comun, să nu le fi încărcat pe ambele, încă de la început, cu un sens mistic şi profund, după sugestiile aceloraşi misterii sub a căror

BDD-B621-08 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:46 UTC)

inspirație pare să se plaseze atît de clar noțiunea lor de Domnul-Isus-Mîntuitor. Paul manevrează toate aceste idei ca şi cum ele ar merge de la sine. El răspîndeşte cu atîta spontaneitate formulele mistice care se raportează la aceasta, încît avem impresia –şi aceasta este cea mai slabă expresie– că el vorbeşte un limbaj deja familiar pentru comunitățile cărora li se adresează, că nu el a inventat terenul pe care îl exploatează, că el doar l-a săpat şi îmbogățit. Dacă luăm literal cuvintele sale, acestea ne confirmă impresia: „*Căci v-am transmis, în primul rînd, ceea ce am primit şi eu: Christos a murit pentru păcatele noastre, după Scripturi*" (*1Cor*., 15, 3).

III

Dacă admitem caracterul verosimil al acestei comunicări a lui Paul, într-o comunitate creştină elenică –care are şanse reale de a fi cea din Antiohia–, din fundamente ale doctrinei pe care ne-am obişnuit să o considerăm ca *paulinism*[92], convertirea sa devine mult mai uşor de înțeles

[92] Paulinismul se referă la creştinismul dezvoltat din doctrina generată de gîndirea sfîntului Paul, în scrierile sale. Încă din timpul vieții lui Paul şi pînă în zilele noastre, alături de cei care au considerat că acesta a încercat în textele lui să explice învățătura lui Isus, spusele sale fiind conforme acesteia (Bisericile Romano-Catolică, Ortodoxă orientală şi estică, unii protestanți şi unii dintre evrei), au existat teologi, filosofi, istorici şi exegeți care au considerat că ideile paulinice se îndepărtează, mai mult sau radical (Tolstoi socotea că sfîntul Paul a corupt şi distrus mesajul lui Isus), de învățăturile lui Isus, aşa cum apar aceastea în Evanghelii şi, mai ales în Epistola lui Iacob, fratele Domnului. Aceasta din urmă, alături de Epistolele lui Petru şi Ioan, de unele fragmente din *Faptele apostolilor* şi de fragmente din Epistolele paulinice arată clar că, dincolo de divergențele umane dintre Paul şi ceilalți apostoli, au existat destule şi importante deosebiri în înțelegerea învățăturilor lui Isus, şi care au generat deosebiri doctrinare. În general, cei care susțin al doilea punct de vedere, consideră că sfîntul Paul a modificat mesajul mesianic, adresat evreilor de către Isus, într-unul soteriologic-universalist, pe mesajul original, Paul grefînd numeroase idei din lumea elenică şi romanică, unii dintre aceştia considerînd că Paul a distorsionat mesajul lui Isus, alții că, de fapt, creştinismul este invenția sfîntului Paul. Chiar dacă o încercare de abordare ştiințifică şi imparțială a chestiunii întîlneşte dificultăți majore, dincolo de multe constante şi variabile, fie că ne raportăm la atitudinea lui Paul față de evrei şi față de iudaism, fie că ne raportăm la modul în care acesta s-a comportat față de autoritățile romane, fie că ne raportăm la interpretările sale doctrinare, unul dintre factorii definitorii

BDD-B621-08 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:46 UTC)

decît dacă este plasat –el, evreu ortodox şi fariseu– alături de săracele afirmaţii ale iudeo-creştinilor de la Ierusalim, pe care le-a detestat şi combătut mai întîi, şi pe care, chipurile, le-ar fi adoptat brusc. Dacă, în realitate, Paul a găsit noţiunile şi practicile esenţiale pe care tocmai le-am amintit, într-o comunitate creştină elenică şi dacă, pe de altă parte, el a fost într-adevăr crescut, nu în iudaismul Palestinei, ci în cel din *diaspora* –mai suplu şi mai mult sau mai puţin sincretist–, la Tars sau în Antiohia, dacă, aşadar, încă din copilăria sa, credinţa în mîntuirea printr-un zeu care moare şi învie l-a învăluit din toate părţile şi l-a pătruns fără ca el să se îndoiască – chiar cînd încă o respingea ca pe o oribilă imaginaţie de păgîn–, dacă din faptul acestei influenţe şi fără ca el să-şi dea seama de mai mult, speranţa sa mesianică tindea deja să se universalizeze –şi, poate, a se aşeza mai mult sau mai puţin paralel, precum adevărul în faţa erorii, cu *speranţa* exprimată în misterii– dacă, pe de o altă parte, ţine de cultura sa şi de fascinaţia mediului său că nu totul este greoi şi eronat în păgînism, cred că ne putem apropia de o explicaţie naturală, logică, satisfăcătoare a convertirii sale. El s-a convertit din ziua în care s-a convins că creştinii au dreptate să raporteze la Isus Nazarineanul împlinirea operei salvatoare pe care păgînii o presupun şi pe care orbirea lor o trece pe seama demonilor, dar pe care Scrierile o promiseseră de mult timp lui Israel. În alţi termeni, această convertire se operează prin întîlnirea bruscă, prin conştientizarea simultană, a noţiunilor familiare şi profunde şi a afirmaţiei creştine prezentate de către „elenişti" sub o formă asimilabilă de către un evreu de pe pămînt grec. Rabinismul său se dedă în mod natural la a explica, a adapta, a organiza „ceea ce el a primit".

Dar cum a fost posibilă o asemenea operaţie care, cel puţin în aparenţă, schimba fundamental orientarea conştiinţei sale? A văzut el efectul unui miracol, pe care l-a conceput ca *tăind* cu adevărat viaţa sa în două perioade: *înainte* – tenebrele, *după* – lumina totală? Christos i-a vorbit pe drumul Damascului şi i-a spus clar ce trebuie să facă. A intrat, aşadar, în creştinism,

---

care nu pot fi ignoraţi îl constituie mediul (cu cerinţele şi impunerile sale) în care sfîntul Paul a activat. (n.trad.)

BDD-B621-08 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:46 UTC)

cum se intra într-o religie cu misterii, nu prin efectul unui calcul şi a unei concluzii gîndite, ci prin cel al unui impuls irezistibil.

Este în afara oricărei îndoieli faptul că Paul a crezut în realitatea concretă a acestei vocații. Din păcate, ceea ce ne spune despre aceasta sau ceea ce ne povestesc *Faptele*[93], nu ne permit nicicum să ne apropiem prea mult de fenomen pentru a-l analiza într-un mod cu adevărat satisfăcător. Nu se poate spune că acest lucru ar fi, în sine, foarte misterios, deoarece istoria religiilor, mai ales a celor din lumea greco-romană, abundă în *cazuri* mai mult sau mai puțin analoage[94]. Fiind rezervați în privința a ceea ce nu cunoaştem, adică în privința cauzei întîmplătoare care a produs în conştiința lui Paul șocul decisiv, putem afirma –din punctul de vedere al psihologiei moderne– că efectul a fost pregătit printr-un travaliu psihic destul de îndelungat, probabil. Componentele acestuia sînt: mai întîi, chiar temperamentul apostolului, care îl predispune la secuse şi halucinații mistice, în al doilea rînd, influențele lent depuse la baza subconştientului său –cele ale misteriilor din Tars şi Antiohia, care îl familiarizează cu ideea de mîntuitor, cele ale dascălilor evrei, care îl leagă de speranța mesianică, cea a mediului său din copilărie, care îl obişnuieşte să nu disprețuiască *a priori* tot ceea ce vine de la păgînism, mai ales aceea a unei profunde neliniști religioase, pe care ne lasă să o întrevedem un pasaj celebru din *Epistola către romani* (7, 7 şi urm.). Fără îndoială că am greşi dacă am abuza de acest text, pentru că ne traduce starea de spirit a lui Paul înainte de convertirea sa, *aşa cum o vedea el după*, şi într-un limbaj de convertit. Cu toate acestea, se poate reține de aici impresia de ansamblu că viitorul apostol nu se simțea în stare să lupte împotriva păcatului pe care Legea comentată de doctorii fariseismului i-l arăta peste tot. Exact aceasta era starea de spirit care, în acele timpuri, conducea la căutarea ardentă a mîntuitorului, a intermediarului divin, a infailibilei Călăuze către Adevăr şi către Viață.

[93] *Gal.* 1, 12-17; *1Cor.* 15, 8, *Fapte*, 9, 3 şi urm.; 22, 6 şi urm.; 26, 13 şi urm. (n.a.)

[94] Putem face comparația, în special, cu Apuleius, *Metamorfozele*, 11 şi *Fapte*, 9, 10 şi urm. (n.a.)

BDD-B621-08 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:46 UTC)

Aşadar, Paul se simte departe de Dumnezeu, într-o stare de nedesăvîrşire şi de păcat, sentiment surprinzător, de altfel, la un rabin veritabil, pentru care credința este *bucurie* şi *certitudine*. Totuşi –trebuie să revenim mereu la această constatare–, Paul este un fariseu din *diaspora*. Nu este posibil defel ca sentimentul de bucurie şi certitudine, pe care îl găseşte la creştini de cum îi întîlneşte, să nu îl frapeze profund, prin contrast cu propria stare de neliniște. Dacă, aşa cum cred, aceasta nu se întîmplă în fața simplei speranțe galileene, ci în fața unei christologii deja elenizate în oarecare măsură, şi care a dat morții lui Isus sensul unei expieri pentru păcatele noastre, „potrivit Scripturilor", socotim că el a putut fi sedus de aceste idei şi de justificarea lor, şi că le-a simțit vag înainte de a vedea cu claritate soluția satisfăcătoare pentru el la problema care de multă vreme nu-i dădea pace.

Acest travaliu pregătitor s-a făcut, fără îndoială, pe nesimțite şi inconştient, fiecare termen al viitoarei sinteze maturizîndu-se pe cont propriu şi separat, sinteza izbucnind într-o iluminare mistică, într-un neaşteptat moment de inspirație. Acest viraj brusc al întregii lor ființe nu este rar la marii mistici, iar viziunea lui Francisc de Assisi pe drumul spre Spoleto[95], sau Fecioara apărîndu-i lui Ignațiu de Loyola[96], pentru a mă limita

[95] Francisc de Assisi (1182-1226), întemeietorul ordinului franciscanilor –caracterizat prin încercarea de a trăi în conformitate cu preceptele Evangheliei, în sărăcie, cîştigîndu-şi subzistența de pe urma muncii manuale, în ascultare şi deplină umilință– făcea parte dintr-o familie înstărită. La un moment dat, a început a renunța la toate bunurile şi privilegiile pămîntești, alegînd reînnoirea spirituală –pe care o va predica toată viața– sărăcia, simplitatea şi egalitatea între oameni. Se pare că schimbarea s-a datorat bolii şi sensibilității sale în fața mai multor evenimente prin care a trecut, cel mai celebru fiind un vis pe drumul către Spoleto, în ajunul unei expediții militare, în care Isus l-ar fi întrebat ce este mai de preț: a sluji regelui sau slujitorului acestuia, apoi unei revelații a lui Isus –din biserica San Damiano– care l-a trimis să îi repare casa aflată în ruină. Francisc pune convertirea sa pe seama unei întîlniri cu niște leproşi. (n.trad.)

[96] Ignațiu de Loyola (1491-1556), nobil de origine bască, preot, călugăr şi teolog, fondator al Companiei lui Isus, ordinul iezuiților, catolic fervent, apărător al Bisericii, al autorității papale şi al ierarhiei ecleziastice. După bătălia de la Pamplona (1521), în care a fost grav rănit, aflat în recuperare, citeşte lucrarea *De Vita Christi*, a lui Ludolph de Saxonia, precum şi alte lucrări dedicate vieții lui Isus şi celor ale sfinților, ceea ce îl face să aibă o iluminare

BDD-B621-08 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:46 UTC)

la aceste două exemple, trebuie plasate pe acelaşi plan cu miracolul de pe drumul spre Damasc, toate decurgînd din cauze mai mult sau mai puțin analoge şi care generează consecințe în acelaşi sens.

În ansamblu, socotesc că Paul a trecut prin două momente pregătitoare în vederea crizei care l-a făcut virtualmente creştin şi apostol în fapt: una negativă, într-o anumită măsură, cealaltă pozitivă. *Prima* se poate reduce la două elemente: mai întîi, ideea de 'mîntuitor', la care Paul nu se ataşează la început, dar care este inseparabilă de impresiile sale din copilărie şi care, cel puțin, tinde să se apropie de speranța sa mesianică, de evreu din *diaspora*; apoi, experiența sa farisee a Legii, care îl lasă pradă angoaselor păcatului, amenințînd din toate părțile şi imposibil de evitat. *A doua* rezidă în spectacolul siguranței creştine „elenice", care se întemeiază pe eliberarea de păcat şi pe mîntuirea *prin Domnul Isus*. În consecință, convertirea trebuie concepută ca o reacție bruscă între aceste elemente diverse şi, deşi cauza reală ne rămîne ascunsă, mecanismul ne este cunoscut.

Stă în logica procesului faptul că Paul, cu temperamentul său, nu se mulțumeşte –precum Francisc de Assisi sau Ignațiu de Loyola– cu o simplă convertire şi că, din persecutor, el devine apostol. Să remarcăm cu atenție că viziunea de pe drumul Damascului nu l-a schimbat pe Paul, ea doar l-a determinat să aplice într-un alt sens vechile sale principii. El şi-l anexează pe Isus *nolens volens*, îşi completează informația asupra lui –mai întîi la Damasc, poate, cu siguranță în Antiohia, apoi– şi începe să reflecteze şi să speculeze prin procedeele sale obişnuite de evreu şi de fariseu din diaspora, asupra a ceea ce el „primeşte" aici. Chiar cînd luptă pentru credința sa nouă şi împotriva Legii, rămîne evreu ca şi mai înainte. Acest lucru l-a exprimat Renan cu limpezime, spunînd că Paul nu a făcut decît să-şi schimbe direcția fanatismului[97].

Cu siguranță că el nu era omul care să se mulțumească cu „a primi", şi este în afara oricărui dubiu faptul că Evanghelia sa datorează mult

---

spirituală şi să-şi îndrepte eforturile către slujirea lui Dumnezeu, pe urmele lui Francisc de Assisi. Apoi, hotărît să meargă pe această cale, vizitează cîteva mînăstiri şi are o serie de viziuni. Autorul se referă la viziunea Fecioarei Maria şi a pruncului Isus, din 1522. (n.trad.)

[97] *Les Apôtres*, p. 183; Cf. Deissmann, *Paulus*, Tübingen, 1911, p. 67 şi urm. (n.a.)

BDD-B621-08 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:46 UTC)

inspirațiilor sale personale, şi tot atît sugestiilor însuşi apostolatului său, după cum se va vedea. El „a primit", însă, şi o spune chiar el. A primit fondul doctrinei sale, chiar de la aceia care au făcut-o –cel puțin implicit–, ceea ce l-a atins şi cucerit şi ceea ce, la rîndul său, va răspîndi explicitînd, cu o energie de neîmblînzit: o veritabilă religie a mîntuirii pentru toți oamenii.

BDD-B621-08 © 1921; 2011 (trad.) Ernest Flammarion; Casa Editorială Demiurg
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 12:59:46 UTC)